

Francesc Trabal

Visat núm. 29

(maig 2020)

by **Jaume Aulet**

Algún dia ens adonarem de la importància de l'obra de Francesc Trabal i Benessat en la literatura catalana contemporània. I acabarem traient-nos el barret i reconeixent que és un autor de primera.

Com ho són, és clar, els seus dos principals col·legues de la colla sabadellenca: Joan Oliver i Armand Obiols. Sense ells se'ns faria difícil entendre la idea de modernitat en la literatura catalana. O l'hauríem d'entendre d'una altra manera, si més no. Però els anys han anat passant, sembla com si ens haguéssim mig perdut en incertes glòries i aquest reconeixement no s'ha acabat d'explicitar.

Francesc Trabal va néixer a Sabadell el 1899. Ja de ben jove es va integrar al Coro de Santa Rita, el grup d'activistes i lletraferits locals que durant el període d'entreguerres capgiraren el marc cultural i literari de la ciutat i van estendre la seva influència molt més enllà de la cocapital vallesana. Ho feren des de l'humor, sí, però també des de la crítica, la provocació i, sobretot, des d'una concepció moderna de la literatura que feia que les seves propostes fossin enormement innovadores i atractives. El seu principal camp d'acció fou el *Diari de Sabadell*, que Trabal dirigí durant un temps i en què els membres del grup publicaven tota mena de textos ben característics de la seva visió de la literatura. Ell mateix hi utilitzà nombrosos pseudònims, entre ells el de «Sr. Banyeta», amb el qual signa textos veritablement antològics com ara «La síndria, el moniato, la mare i l'infant, un home que passa *El Día Gráfico* i un senyor que s'ho mirava» (31-VIII-1924), que és si fa no fa com mitja dotzena de bonhomies carnerianes totes en una (malgrat que l'home que s'ho mirava no acabi de sortir-hi perquè marxa abans que el lector arribi al final de l'article).

El 1925 publica el seu primer llibre, titulat *L'any que ve*, amb el qual el grup inicia les Edicions de La Mirada, de gran importància en el panorama editorial dels anys posteriors. El volum va provocar una notable sorpresa, tant en els cercles literaris de Sabadell com en el seu barri marítim. Es tractava, a primera vista, d'un recull d'acudits absurds i poca-soltes, amb vinyetes malgirbades de l'autor i de pràcticament tots els seus companys de Coro. El llibre -amb un pròleg de Josep Carner!- és, per damunt de tot, una entrada de cavall sicilià en l'essència mateixa del llenguatge i de la literatura. La mateixa que després ens permetrà llegir i entendre totes les novel·les de Trabal. Diu, per exemple, en la il·lustració d'una de les vinyetes:

-Com te dius, nen?

-Qui, jo?

-Sí, home. Doncs a qui vols que ho digui?

-Oh, em creia que no ho digués en sentit figurat.

Llegiu-ho, si us plau, tres o quatre vegades. Ho teniu? És la recerca del nom per part d'algú que es mou en el «sentit figurat» de tota literatura. En un món on, de fet, només hi ha dues «figures» (d'aquí l'«a qui vols que ho digui?», és clar). Tot i així, el parlant es fa un garbuix entre el «nen» i l'«home», cosa que suscita la creença (que no el dubte, alerta!) de l'interlocutor. I és que... és tan important, el «nom»! I, si no us ho creieu, pregunteu-ho al bus o al seu company de vinyeta, que des de dalt de la barca li deixa anar allò de «-Saps aquell que et deia..., es diu Antòniu.» El que fa, en una fantàstica redundància, és... acabar de dir allò que deia. O sigui (i la redundància continua): acabar de dir com es diu. És -i que em perdoni Maragall- el nou elogi de la paraula. De l'«Antòniu», és clar. *L'any que ve* és, essencialment, això: l'autèntica essència de l'Obvietat i de... les coses que es diuen.

A partir del 1925, i fins al triomf del feixisme espanyol l'any 1939, Francesc Trabal és un autor a tenir molt en compte en el panorama literari català. I ho és per dos motius. D'una banda, per la seva participació en l'organització de la societat literària d'aquells anys; i, de l'altra, per la seva contribució com a novel·lista. Pel que fa a l'activisme cal ressaltar, especialment, el seu paper durant la guerra. Fou un dels creadors de l'Agrupació d'Escriptors Catalans (cosa que li permeté assistir el 1937 al Congrés Internacional del Pen Club a París), col·laborà estretament amb la Conselleria de Cultura (amb especial atenció a la creació de la Institució de les Lletres Catalanes) i fou un dels responsables de la logística que permeté la sortida de molts dels escriptors cap a l'exili al principi del 1939.

Les novel·les que publica aquells anys són una aportació de primer ordre pel que fa a la renovació del gènere. De fet, és l'autèntic capdavanter d'aquesta renovació, amb obres com *L'home que es va perdre* (1929), *Judita* (1930), *Quo vadis, Sánchez?* (1931), *Era una dona com les altres* (1932) i *Hi ha homes que ploren perquè el sol es pon* (1933). Darrere seu venen noms de narradors i novel·listes que amb el temps han estat molt més reconeguts, però que en aquells anys els hem d'entendre clarament en l'òrbita trabaliana. És el cas de Pere Calders i *La glòria del doctor Larén* (1936) o de la Mercè Rodoreda d'*Un dia de la vida d'un home* (1934) o *Crim* (1936).

No podem parlar, simplement, de novel·les humorístiques. És una restricció que ens hauria de fer posar de molt mal humor! El que pretén Trabal -igual com fa Joan Oliver, paral·lelament, en el teatre- és arribar fins a les entranyes del gènere i plantejar, en essència, el concepte de novel·la. I, per fer-ho, què hi ha de millor que desmuntar de dalt a baix les convencions més pròpies del gènere, que en aquell moment eren les de la novel·la psicològica (entesa també, en certs àmbits, com a novel·la «burgesa»). Paròdia? Sí, és clar, però al mateix temps intent de creació d'un model alternatiu, sempre partint de la idea que la novel·la és una construcció de llenguatge (com el text d'una vinyeta de *L'any que ve*, però... amb una cua de llargada indefinida). I entrant, és clar, en els grans debats literaris del moment: les virtuts de la «introspecció psicològica», la dificultat per fixar un punt de vista o els esforços per evitar que el narrador filtri el «món interior» dels personatges.

Qualsevol de les cinc novel·les esmentades ens pot servir d'exemple per a caracteritzar la proposta. Fixem-nos en *L'home que es va perdre*, potser la més paradigmàtica: Lluís Frederic Picàbia, un burgès en tota regla (però amb un cognom de ressons literaris que ens situa en un terreny «avançat»), no troba sentit a la vida. I no només per culpa d'un desengany amorós (el component «psicològic»), sinó perquè això d'anar acumulant fortuna a partir de les lleis del capitalisme és una cosa terriblement anodina (el component «social»). Fins que un dia perd una cigarrera, tarda tres mesos a trobar-la i s'adona que durant aquest temps sí que ha sabut descobrir el sentit de les coses. «I si la tornés a perdre?», es pregunta. El narrador, just després que el personatge formuli la qüestió, rebla el relat: «Ja està.» El protagonista reformula tota la seva vida a partir de la intenció de perdre i buscar coses. Però, com a bon capitalista, només pot fer-ho des de les lleis del sistema: muntar una empresa, augmentar la «producció» sense aturador possible i expandir-se arreu del món en una multinacional que fa passar el lector pels cinc continents. El capitalisme, doncs, és una

autèntica «perdició» i la novel·la ens ho ha de fer veure per força. Per això el títol és un veritable *spoiler* del desenllaç: la novel·la s'acaba just quan el protagonista es perd. Així, doncs, Trabal ens ofereix tota una lliçó, amb una «moralitat» ben explícita. El que narra no és versemblant? Tot és «literalment cert», tal com s'aclareix en l'epíleg. Com no podia ser d'altra manera, és clar. Perquè és inversemblant que, de cop i volta, es perdin 5.000 criatures asiàtiques i apareguin en un desert de Mèxic, per posar només un exemple de l'estratègia empresarial de Picàbia? Va contra la lògica? Quina lògica? La del capitalisme? I si fossin 5.000 refugiats perduts en una barca enmig de la Mediterrània? O seixanta milions d'innocents en un conflicte bèl·lic d'abast internacional? És que potser aquests altres supòsits són més versemblants?

Novel·la psicològica? Per cenyir-se al tòpic, *L'home que es va perdre* hauria de tenir protagonista femenina i el seu nom hauria de sortir al títol, com la Laura de Miquel Llor, la Joana Mas d'Anna Murià, la Teresa de Carme Montoriol, l'Aloma rodorediana o tantes altres senyores que prenen vida en les novel·les del moment, totes víctimes del neguit amorós i amb el referent ben present d'una tal Madame Bovary. Trabal, com que és rebel i està fet tot un «avantguardista», opta per «l'home» i en format genèric. Un home també sotmès a les vicissituds de l'amor, és clar, però no podem endinsar-nos en el neguit que comporta aquest sentiment perquè això seria deixar-se endur pels convencionalismes del model psicològic convencional. Cal fer tots els possibles per tenir-lo a ratlla, el tema. I si algun personatge secundari està a punt de caure en la temptació amorosa (com el pobre Carles, que no pot resistir els encants de Ho-Mand) el narrador se les empesca per fer anar bé el relat i que hi hagi un accident de tramvia. Així es pot permetre el luxe d'assassinar-lo ben truculentament. Que l'avantguarda no paga traïdors! I el narrador de Trabal, tampoc.

El 1935 publica *Vals*, la seva sisena novel·la, amb la qual s'endú el premi Crexells de l'any següent. Ja a l'època va ser llegida com l'obra més important i com una rectificació de les dèries i cabòries anteriors per endinsar-se, ara sí, en els confins de la novel·la psicològica des d'una perspectiva més convencional. Una traïció, doncs, en tota regla? Si ens ho creiem, ja hem begut oli! Si més no, hem de fer l'esforç de no caure-hi de quatre grapes. Al darrere hi ha, certament, el procés de maduració d'un jove que busca, enmig del giravoltar incessant de l'amor, una estabilitat emocional que no acaba de trobar. Tot podria ser molt convencional, si no fos que el jove es diu Zeni. I, és clar, si et dius Zeni (i a més t'enamores d'una noia que es diu Raya) per força has de ser un personatge literari i t'has de moure entre els fils d'un autor que et farà ballar per on vulgui. I ballaràs a ritme d'un vals que en algun moment es confon amb el jazz i el swing més característics de l'època. Serà, doncs, una mena de vals sincopat en què l'hipotètic estudi psicològic del personatge és ple d'exageracions, de caricatures, de vistes que no acaben de trobar el punt, de jocs de llenguatge i de petits elements paròdics (fins i tot amb citacions autoreferencials extretes de les seves novel·les anteriors). I aquests elements, tots plegats i apareixent en escena com «uns coets de xampany» que «deixaven caure devessalls de bromera damunt la catifa», ens acaben situant més a prop del model treballat que no pas del convencional.

El desenllaç de la guerra és un trencament de moltíssimes coses i també del procés de normalització de la literatura catalana. Per a Mercè Rodoreda, Anna Murià, C. A. Jordana i per a tants altres novel·listes (molt més que per als poetes), el trasbals implica, d'alguna manera, començar de nou. L'exili no és cap broma. No ho era llavors ni ho és ara. Francesc Trabal no s'adapta a la nova vida, la qual cosa és del tot lògica. Per què hauria d'adaptar-s'hi? Els seus escrits a la premsa de l'èxode, recollits el 2011 en el volum titulat *Els contracops de l'enyorança*, són una bona mostra de la seva actitud, de la seva fidelitat al país i de la dignitat des de la qual l'escriptor exiliat afronta la seva situació. Ho diu ben clar en un d'aquests articles, publicat el maig de 1940 a la revista *Germanor*:

"I no aspiro a res més en aquest món sinó a ésser un simple escriptor català. Estic convençut que aquesta és la meva missió patriòtica. I he de lliurar-me amb tota la meva força a dur-la a terme. No aspiro a altra cosa que no sigui el deslliurament de la meva obra literària. Cap altra ambició no nia

en mi."

Per això, diu en aquest mateix article, se sent obligat a «seguir infont vida als personatges que tot just eren tebis. Acostar-me ben a la vora dels meus àngels o fantasmes fins a donar-los corporeïtat [...] Sento esgarriances d'enyorament i de tristesa de no poder escriure totes aquelles obres que d'anys bullen dins la meva sang». És per això, bàsicament, que pren la decisió de publicar una nova novel·la (serà l'última) que sigui del tot fidel al seu model més típic. La titula *Temperatura* i apareix a Mèxic el 1947. En el seu cas, doncs (com en el de Pere Calders), no és ben bé un començar de nou. Aquesta vegada el relat se situa en un vaixell (sí, com a la caldersiana *Ronda naval sota la boira*) i disposa de la intervenció d'un autor-narrador que va fotent cullerada pertot arreu, fins al punt que la protagonista ha de reivindicar els seus drets laborals com a personatge, està a punt de declarar-se en vaga i es queixa per escrit del curs dels esdeveniments. Sort que, al final, l'autor la compensa amb un final feliç! Tot i que el conjunt de l'acció pot llegir-se des d'una perspectiva al·legòrica (no és casualitat que el vaixell hagi estat construït el 1939), el tractament humorístic i paròdic no va ser ben rebut entre els cercles de l'exili i la novel·la va passar sense pena ni glòria.

Paral·lelament a la faceta creativa, a Santiago de Xile Tralbal continuà el seu activisme incansable, ara amb la intenció de facilitar l'activitat dels escriptors exiliats o d'establir vincles d'unió amb els escriptors xilens. Va ser creador i vicepresident de l'Instituto Chileno-Catalán de Cultura i fins i tot arribà a presidir el Pen Club xilè (que tenia una secció catalana). Però no tornà a casa mai més. No va tenir temps, segurament, de pair la idea del retorn. La mort l'encalçà a Santiago, tot just amb 58 anys, el 8 de novembre de 1957. Som nosaltres, els lectors, que tenim l'obligació moral de llegir-lo, de reivindicar-lo i, en definitiva, de fer-lo tornar.